

MŰHELY

LUKÁCS ZS. TIBOR

AZ 1707. ÉVI OROSZ—MAGYAR SZÖVETSÉG LÉTREJÖTTÉNEK VIZSGÁLATA OROSZ DIPLOMÁCIAI IRATOK ÉS LEVELEK ALAPJÁN*

Az 599. oldalon látható írás David Ivanovics Korbénak, Nagy Péter cár magyarországi követének megbízólevele.¹ Korbét küldte a cár Rákóczihoz, hogy felajánlja neki a lengyel koronát és Oroszország szövetségét.

E dolgozat azt a folyamatot szeretné bemutatni, amelyben a mindvégig külföldi segítségre számító Rákóczi az orosz cárral kényszerült egyezsége lépni, mert sem a francia államtól, a Habsburgok fő ellenségétől; sem Svédországtól, Erdély szabadságának korábbi kezesétől; sem a franciabarát Lengyelországtól nem kapta meg a remélt nagyságú támogatást. Kitér arra is, hogy I. Pétert milyen események készítették arra az elhatározásra, hogy szövetséget kössön a függetlenségéért küzdő Magyarországgal, és értékelni próbálja a Varsóban kötött szerződést is.

Néhány kiegészítő információ, amely teljesebbé teszi a képet és megkönnyíti az összefüggések átlátását, jegyzetben található, hogy a gondolatmenetet ne szakítsák meg. A felhasznált források egy részét orosz nyelvből magam fordítottam; ezek eredetije és fordítása szintén megtalálható a dolgozat végén.

A szabadságharc szövetségkötési lehetőségei a háborús Európa viszonyai között a varsói szerződést megelőzően

Ha a Rákóczi-szabadságharc külső körülményeit akarjuk vizsgálni, alapvetően az északi háború (1700—1721) és a spanyol örökösödési háború (1701—1714) teremtette általános európai háborús helyzetben kell nagyító alá venni függetlenségi mozgalmunk történetének alakulását.

Az északi háborúban Oroszország állt szemben — Lengyelország, Szászország, Dánia, (majd 1715-től Poroszország és Hannover) — támogatásával Svédországgal a balti tengerpart megszerzéséért. Népünk szabadságküzdelle a franciákkal kialakult kapcsolatokon kívül az évek során elsősorban Lengyelországtól és Svédországtól, később Oroszországtól remélt mind politikai, mind katonai segítséget a Habsburg

* Az 1985/86-os tanévben az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen történelem tantárgyban első helyezést elért dolgozat. — A Szerk.

¹ Nagy Péter 1707. április 21/május 2-i levele melyet Rákóczi fejedelemhez írt, a dolgozat témájának szempontjából lényeges információt nem tartalmaz. Arra kéri a cár Rákóczit, hogy titkos kihallgatáson fogadja udvari tanácsosát, Korbét, aki sürgős ügyben jár, és küldje őt a fejedelem vissza minél hamarabb a cár ajánlatára tett válaszával.

A levél Lublinban íródott és megtalálható rajta Pjotr Pavlovics Saifrov neve is (a lap alján), aki a cár belső titkára volt, s kezdetben a magyar ügyeket intézte. A Korbé küldetéséhez kapcsolódó követutastások elemzése benne van a dolgozatomban.

A forrás írástörténeti érdekessége, hogy még az 1710-es, Péter cár parancsára végrehajtott ABC-egyszerűsítés előtt keletkezett, olvasása nem kis nehézséget okozott. (Piszma i bumagi Petra Velikogo. [Nagy Péter levelei és iratai] Szankt-Petyerburg, 1905. [a továbbiakban: BPBV] 1038. sz.)

Ausztria ellen. Az örökösödési háborúban² is részt vevő osztrák Habsburgok megtörésében — akik a francia hegemóniától rettegő Hollandiával és Angliával kötöttek szövetséget³ — Franciaországnak hasznára volt a magyar függetlenségi mozgalom, s diplomáciai, majd katonai téren is magától kínálkozott az együttműködés lehetősége.⁴

Először a francia államvezetésnek jutott eszébe, hogy az északi háborút kihasználja, s ha lehetséges, összekapcsolja azt az örökösödési háborúval. Rákóczi is úgy igyekezett a szabadságharc külpolitikáját irányítani, hogy mindkét összecsapásból megnyerje függetlenségi harcunk számára azokat az erőket, amelyek hozzásegíthetnek bennünket az önálló magyar államiság visszanyeréséhez.

A lengyel szövetség terve

Bár Rákóczi Emlékirataiban megemlíti⁵, hogy már szervező munkájának elején is legfőképpen Franciaország feltétel nélküli segítségére alapozott, vagyis a szabadságharc ügyét az örökösödési háborúval kapcsolta össze terveiben, a Baltikum birtoklásáért folytatott csatározások sokkal közelebb zajlottak hazánkhoz, mint a nyugati hatalmak összecsapásai, így itt az összefogás lehetősége is nagyobb valószínűségű és egyszerűbben kivitelezhető volt. Az orosz—magyar szövetség is az északi háború érdekkörében jött létre, igaz, elsősorban Franciaország remélt segítsége hozta közelebb a szerződő feleket. Különösen a Lengyelországban zajló események nagyon jelentősek a magyar szabadságharc alakulása szempontjából.

Az akkori helyzet érdekessége az volt, hogy a lengyel—litván állam jogilag nem vett részt a svédek elleni háborúban, csak az ország királya volt XII. Károly fő ellensége — szász választófejedelemi minőségében.⁶ A harcok viszont a svédek és a szászok között Lengyelország területén folytak, s mindkét fél a lengyel urak birtokait pusztította.

Amikor XIV. Lajos (1643—1715) francia király elhatározta, hogy az északi háború nyújtotta lehetőségeket felhasználja a Habsburgok gyengítésére, Lengyelország és Svédország lényegében egyaránt megfelelt volna céljainak, mert mindkét államhoz régi szövetség fűzte. A jobb partnert egyelőre II. Ágostban (1697—1733), a szász választóból lett lengyel királyban látta.

„A svéd király régi szövetségben állt Franciaországgal, Ágost akkor erősebb volt és az ügy állásához hasznos volt az ő barátsága szász választófejedelemi minőségben. Ágost király kegyeibe fogadta [Du Héron] követet ... följánlotta, hogy szövetségre

2 Új magyar lexikon, 6. k. Budapest, 1962. 102. o.

II. (Habsburg) Károly spanyol király halála után a trón megszerzéséért XIV. Lajos háborút robbantott ki az osztrák Habsburgok ellen, mely hamarosan európai méretűvé vált. A Bourbonok európai, valamint tengeri és gyarmati hegemóniájának veszélyétől tartva bekapcsolódott a küzdelembe Anglia, Hollandia, a Német-Római Császárság, Poroszország, Savoya és Portugália is. A harcok első szakaszában a franciák jelentős győzelmeket arattak, amiben nagy segítségükre volt a jelentős osztrák erőket lekötő, Rákóczi-vezetete szabadságharc is.

3 Történelmi olvasókönyv III. (Összeáll.: Unger Mátyas, Szerk.: Sinkovics István) Budapest, 1980. 60. o.

A spanyol örökösödési háború egyik legalapvetőbb dokumentuma I. Lipót szövetsége Angliával és Hollandiával (1701. szept. 17.), az ún. „Nagy Szövetség” megkötése. A szerződő felek gazdasági—társadalmi fejlettség, vallás és kultúra dolgában szinte ellentétei voltak egymásnak, de abban egyetértettek, hogy az európai „egyensúly” érdekében össze kell fogniuk. A Habsburgok másodrendű szerepre kényszerültek volna, ha II. Károly végrendeletét teljesítik, de a tengeri hatalmakat is meglepetéssel fenyegette az egyesült spanyol—francia flotta.

4 *Karl Otmar von Aretin*: Magyarország és I. József császár politikája. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. (Szerk.: Benda Kálmán) Budapest, 1980. 43. o.

Az osztrák történelem szerint XIV. Lajos nem tekintette Rákóczit egyenrangú félnek, akivel szemben elkötelezettséget érzett volna. Politikájának jelentős következményei nem váltak Magyarországra javára. Vitathatatlan azonban, hogy a Nagy Szövetség XIV. Lajos feletti győzelmét döntő módon akadályozta. Ha nincs Rákóczi, a francia hegemónia már a XVIII. sz. elején összeomlik.

5 *Rákóczi Ferenc*: Vallomások és Emlékiratok. Budapest, 1979. (a továbbiakban: Vallomások, illetve Emlékiratok) 194. o.

„Minden tanácskozásunk oda irányult, hogy hazánk hasznára fordítjuk az Európát fenyegető nagy háború körülményeit... Nem maradt más reményem, mint a francia király támogatása és segítsége az ősméll, I. Györggyel kötött szerződés értelmében.”

6 *Perényi József*: Lengyelország története. Budapest, 1962. 129. o.

lép királyával, ha rendezí ügyeit a svédde, és hogy az ne kényszerüljön végső lépésre, beleegyezett, hogy sértetlenül elhagyja a katonái által körülvelt Rigát.”⁷

Az, hogy Franciaország szövetségést talált Lengyelországban, Rákóczi számára is egyértelművé tette, kihez fordulhat környezetében támogatásért; így tehát magától adódott a lengyel—magyar szövetség lehetősége is.

A magyar ügynek emellett számos lengyel támogatója volt. Sieniawski főúr; felesége, Sieniawska asszony, Radziejowski érsek-primás és még sokan mások.

Gróf Bercsényi Miklós 1701 júliusában azt az ajánlatot tette II. Ágostnak, „egyesítse egy korona alatt Lengyel- és Magyarországot, Erdélyt meghagyva Thökölynek.”⁸

Az események azonban kedvezőtlenül alakultak, mert július 18-án XII. (Vasa) Károly (1697—1718) svéd király legyőzte az orosz—lengyel haderőt, így Ágostnak még lengyel trónja is veszélybe került. Helyzete annyira megromlott a svéd király előrenyomulása miatt, hogy a versaillesi kormány már azt tervezte, „ha Károly Ágostot letéteti, a köztársaság olyan királyt válasszon, aki a franciákkal tart, s a fölkelő magyaroknak segítséget ad.”⁹ Ekkor került szóba először Rákóczi lengyel királysága, de XIV. Lajos a megválasztását nem tartotta reális lehetőségnek, így a francia udvar ezt a továbbiakban nem is támogatta.

A lengyel király attól félt, hogy a közeledő svédek szövetségre lépnek Ausztriával és így a Habsburg császárral két tűz közé szorítják őt. Ezért lemondott a francia együttműködésről és a magyarok megsegítéséről, majd 1702. január 16-án szövetséget kötött a császárral.

„Előnyösek és nagyon áldásosak voltak azok a föltételek, melyek elfogadásához a francia udvar leereszkedett, s megígérte [Ágost] királynak, hogy kifizet egy harmincezer fős hadseregnek elegendő zsoldot. Minthogy azonban a svéd győzelmeket aratott és előrenyomult, ha a lengyel király kinyilvánította volna, hogy szembeszáll a császárral és nélkülözte volna hadseregét és a választófejedelemséget, melyből a hadsereget ki kellett volna állítani, előlről és hátulról két tűz közé került volna.”¹⁰

Az osztrák—lengyel szövetségnek az lett a következménye, hogy a svédek teljes erővel Lengyelországra támadtak, nehogy a szász—lengyel hadak egyesüljenek a birodalom erőivel. A franciák a svédeknek ajánlottak segítséget, nekünk pedig ezek után más királyjelöltet kellett keresnünk.

A lengyelországi változásokban érintett francia, svéd és magyar nemzet további tervei közel álltak egymáshoz. Egyértelmű volt, hogy XII. Károly új királyt ültet a lengyel trónra. A franciáknak az volt a fontos, hogy az új uralkodó hajlandó legyen a császáriak megtámadására. Nekünk, magyaroknak ez kedvezett volna, esetleg a lengyel királyt meghívhattuk volna országunk trónjára.

A svéd király terveivel kapcsolatban a lengyel nemesség is állást foglalt. Egy kisebb, Ágost-ellenes főúri csoport a király trónfosztásáért cserébe Lengyelország semlegességének elismerését kérte XII. Károlytól.¹¹ Ebbe a csoportba tartozott a Sapieha család, Rafael Leszczyński és Radziejowski érsek-primás. Az ország keleti felében egy másik csoport — a Sapiehák ellenfeleiből — viszont kitarított Ágost mellett, az oroszokkal kötött egyezményeket, és szembeszállt a svédekkel. 1702 szeptemberében ezek a svédellenes főurak és köznemesek megalakították a sandomierzi konföderációt, mely a továbbiakban Ágostot támogatta. A Szemjon Palej vezette kozákfelkelés — amely 1703-ban bontakozott ki a keleti területeken — olyan

7 Vallomások, Első könyv, 169. o.

8 *Márki Sándor*: Nagy Péter a cár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Budapest, 1913. 4. o.

9 Uo. 5. o.

10 Vallomások, Első könyv, 169. o.

11 *Perényi József*: i. m. 129. o.

komoly nehézséget okozott az itteni lengyel és litván nemeseknek, hogy nem maradt más megoldás, mint külföldi segítséget kérni.¹² I. Péter orosz cár (1682—1725) a narvai szerződésben megadta ezt a támogatást 1704 őszén, de az egyezménynek nagy ára volt, mert lehetővé tette, hogy nagyszámú orosz sereg vonuljon be Litvániába és Lengyelország keleti területeire, amikor a svédek Szászországba távoztak: az orosz cár megvetette lábát az országban.

Azok a kisebbségben lévő nemesek, akik a svédekkel való megegyezésben látták a megoldást, 1704 telén megalakították a varsói konföderációt, amely aztán kimondta II. Ágost trónfosztását.

A megüresedett trónra több jelölt is akadt¹³ és Rákóczi neve is szóba jött, ekkor már másodszor. Radziejowski primás szavazatokat ígért neki, de ő visszautasította a jelölést.

„Ő, [Radziejowski] primás és Lubomirski, a korona főtábornoka — s svéd király azt nem ellenezvén — szavazatokat akartak gyűjteni, hogy engem válasszanak meg, ha ebbe beleegyezem. De minthogy a háborút saját hazám szabadságáért kezdtem és láttam, milyen nagy mozgás és erjedés kezdődött az ország minden rendjében, nem tartottam illőnek, sem becsületemmel összeférhetőnek, hogy cserbenhagyjam érdekeiket egy idegen koronáért meg saját előnyömről.”¹⁴

Jonasson svéd történész szerint XII. Károly nem fogadta volna el Rákóczit lengyel királyként, ezt bizonyítják az egyidejű svéd források is¹⁵. A svéd király beleegyezésére azért lett volna szükség, mert a királyválasztó országgyűlés az ő fegyveres felügyelete mellett működött, s így juttatta végül is trónra Leszczyński Rafael fiát, Szaniszlót, a poznaíni vajdát. Ezzel a lengyel uralkodó osztály két táborra szakadt, s országuk ilyen körülmények között nem válhatott megfelelő szövetségesévé hazánknak.

A svéd szövetség terve

Rákóczi a fölkelés megszervezéséhez a francia segítségben bízva kezdett, és ezt a segítséget hivatalos szövetséggel akarta biztosítani.¹⁶ Az északi hatalmak haderejére is számított, de nem II. Ágost vagy Szaniszló király, hanem általában véve Lengyelország támogatására.

Ha az országban a svédpárti varsói konföderáció tábora erősödött meg, akkor XII. Károly volt nekünk a realisabb szövetséges, ha viszont az oroszpárti sandomierzi konföderáció, akkor Nagy Péter cár.

A svéd segítségnek emellett törvényes alapja is lett volna, amit Rákóczi Emlékirataiban is megemlít: „a svéd királyt (a követek) emlékeztessék a nagyapáink kö-

12 Uo. 130. o.

13 Márki Sándor: i. m. 10. o.

A lengyel trónra jelölték között volt Sobieski Jakab; öccse Sándor; maga XII. Károly; Miksa Emánuel; Fülöp Lajos neuburgi herceg; Lajos Vilmos badeni őrgróf; Pienaziek János vajda; Bourbon-Conti Ferenc Lajos francia herceg és II. Rákóczi Ferenc.

14 Emlékiratok, 229. o.

15 Gustaff Johansson. XII. Károly svéd király és Rákóczi. In: Európa és a Rákóczi szabadságharc. (Szerk.: Benda Kálmán) Budapest, 1980. 61. o.

16 Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976. 227—228. o.

Rákóczi 1705. júniusában a következő javaslatokkal küldte követét a bajor választóhoz, hogy az a magyar—bajor—francia szövetséget a javaslat pontjai alapján elősegítse. A követ azonban közvetlenül a francia király elé terjesztette a pontokat, s ez felesleges bonyodalmakat okozott. A javaslatok hasonlítanak az 1707-es orosz—magyar szerződésben foglaltakhoz, ezért az összevetés lehetősége céljából bemutatom azokat:

1. XIV. Lajos kössön örök véd- és dacsövetséget Rákóczival, mint Erdély fejedelmével, amely vonatkozik utódaira is, és vállalja, hogy nem köt békét a császárral az ő tudta nélkül, vagy ha ezt teszi, akkor biztosítsa a magyar király szabadságát, illetve legalábbis azt, hogy a császár eleget tesz-e a királyság minden követelésének.

2. Ha mégis békét köt a császárral ezt csak azzal a feltétellel teszi, hogy az Erdélyi Fejedelemségnek és Magyarországnak mindazokat a részeit, amelyek akkor birtokában lesznek, átadja a fejedelemnek mint szuverén uralkodónak.

3. Franciaország élethosszigan Rákóczinak 50 ezer livre-nek megfelelő segélyt nyújt, és ugyanezt az összeget megkapják utódai is, ha kénytelenek lesznek háborút viselni.

4. Ha Rákóczi arra kényszerülne, hogy elhagyja az országot, vagy fogságba esne, XIV. Lajos vállalja, hogy kiszabadítja, illetve hogy Lengyelországban menedéket biztosít és birtokot vásárol számára.

zött létrejött szövetségre¹⁷ ... hogy ha az eljövendő időben nagyapám utódait erőszakkal megfosztják az erdélyi fejedelemségtől, a svéd korona tartozik őket 40 000 tallérral segíteni és módot nyújtani arra, hogy 6 000 svéd zsoldost fogadjanak.”¹⁸

Az előzőekben említettem már, hogy a franciák számára a svéd király is hasonlóan jó partner lehetett volna, így amikor II. Ágost 1702 januárjában egyezsége lépett a Habsburg császárral, XIV. Lajos rögtön a svédeknek kínált szövetséget. Az eredeti elgondolás az volt, hogy XII. Károly a magyarok segítségére siet úgy, hogy vagy a császár birtokait támadja más oldalról, vagy csapatokat küld Rákóczihoz a sikeresebb hadműveletek érdekében.

1703 elején a francia király XII. Károlyt már arra biztatta, hogy nagyobb területen harcoljon, támadja meg a brandenburgi választót, (a későbbi porosz királyt) esetleg törjön be a „szász választófejedelemségbe vagy Magyarországba”¹⁹. Rákóczi ekkor már (február 15.) Klinicen volt, s ide várta Bercsényit is csapataival, így ezek a diplomáciai mozdulatok a szabadságharc kirobbanásának előestéjén már előrevetítették egy svéd-magyar együttműködés lehetőségét.

Azután, hogy a svéd király 1704. július 12-én trónra emelte Leszczyński Szaniszlót, XIV. Lajos számított arra, hogy végre felhasználhatja XII. Károlyt és támogatását a spanyol örökösödési háborúban és azt kívánta, hogy Rákóczi ismét járjon közben a svéd királynál azért a segítségért, amelyre szüksége van. Kész volt elismerni Leszczyński Szaniszlót, sőt azt szerette volna, ha a magyarok jó kapcsolatot létesítenek vele. Lengyelországban azonban ekkor már a nemesség és a főnemesség nagy része — Sieniaowski hetmannel az élen — ellene foglalt állást.²⁰ Hiába kötött 1705 novemberében XII. Károly békét a lengyel köztársasággal, megoldás ezzel még nem született.

Rákóczi is próbálta valahogyan rendezni ügyét Lengyelországgal, s egy olyan megoldást javasolni, ami a magyarok számára is előnyös volt. 1706 áprilisában azzal fordult Ágosthoz, hogy mondjon le a lengyel koronáról és fogadja el helyette a magyar trónt, amikor azonban levelére választ nem kapott, Szaniszlónak megüzente, hogy szívesen szövetségre lép vele, ha XII. Károly is segítséget ad. A svéd király tett ugyan ígéretet, de valójában nem lépett ki semlegességből, annak ellenére, hogy 1706 szeptemberében csapataival már benyomult Szászországba, ami nem kis riadalmat keltett Bécsben. A hadi helyzet sosem volt olyan kedvező a svéd—magyar összefogás számára, mint 1706 nyarán, és csak XII. Károly volt az oka, hogy elszalasztotta a többé vissza nem térő lehetőséget. Valószínűleg az tartotta vissza, hogy Rákóczihoz való közeledése a császártól és annak szövetségeseitől való elidegenedéshez vezetett volna.

Ez év szeptember 26-án került sor az újabb fordulópontot jelentő altranstádi béke megkötésére Károly és Ágost között,²¹ amelyet a kálisi csata után (október 29.) hoztak nyilvánosságra. (A béke a magyar érdekeket figyelmen kívül hagyta, a császárnak viszont kedvezett, mert Ágostból választófejedelem lett, így a császár hatalom növekedett.)

Ennek visszaszorítására ajánlotta Rákóczi, hogy Svéd- és Lengyelország szövet

17 *Gustaff Jonasson*: i. m. 61. o. II. Rákóczi György és X. Gusztáv már 1657-ben szövetséget kötöttek, ezt megelőzően pedig, a harmincéves háború folyamán, 1643-ban I. Rákóczi György szövetkezett Lennard Torstensonnal.

18 Emlékiratok, 229. o.

19 *Márki Sándor*: i. m. 7. o. XIV. Lajos a brandenburgi választó megtámadásáért 600 000, a szász vagy magyar területre betörésért 800 000 tallért ígért.

20 *Jacek Staszewski*: Lengyel—magyar politikai kapcsolatok a szabadságharc idején. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. (Szerk.: *Benda Kálmán*) Budapest, 1980. 58. o.

21 *Márki Sándor*: i. m. 20. o. Az altranstádi békében Ágost elismeri Szaniszlót Lengyelország és a Litván Nagyhercegség törvényes királyának, de élethossziglan maga is viseli a királyi címet. Az orosz szövetségről lemond, a svédek ellen hozott országos határozatok semmiek, a svéd hadaknak Szászországban téli szállást ad, a protestánsokat nem háborgatja, s a császárt, Angliát és Hollandiát (a Nagy Szövetséget) ráveszi, hogy a béke feltételeinek teljesítéséért jót álljanak.

kezzen Magyarországgal. „Ha a svédek segítséget küldenének a császáriak ellen, a magyarok az oroszok ellen támogatják a svédeket.” Természetesen ekkor még nem csak mi viselkedtünk ellenségesen az oroszokkal szemben, „Péter cár—Hamel-Bruyninx holland követ szerint — a császárnak 30 000 embert ajánlott a magyarok ellen és szövetséget akart kötni vele, de ajánlatát nem fogadták el.”²²

Közben 1707. február 14-re Sembek primás kezdeményezésére összehívták a királyválasztó országgyűlést. A sandomierzi konföderáció szellemében a nagytanács elhatározta, hogy az oroszokkal 1705-ben kötött szövetséget megújítja.

Rákóczi ekkor még nagyon bízott a svéd segítségben. Nem alaptalanul, hiszen akkor, 1707 márciusában, mindenki nyilvánvalónak tartotta, hogy XII. Károly megtámadja I. József császárt (1705—1711), megsegíti a franciákat és Csehországba nyomul, ami a magyar fölkelés diadalára vezethetne²³; a svéd király azonban nem támadott.

Végeredményben a kedvező kilátások ellenére mind a lengyel—magyar, mind a svéd—magyar összefogás elképzelése terv maradt csupán, a jelentős diplomáciai tevékenység nem eredményezett katonai segítséget.

A lengyel korona és az orosz szövetség felajánlása Rákóczinak, az érdekében kifejtett diplomáciai tevékenység

A lengyel korona és a francia közvetítés ügye

Hazánk függetlenségi harca nagyreményű európai támogatóitól — mint megtudtuk — jelentős segítséget végül is nem kapott, nem sikerült kitörnie a külpolitikai elszigeteltségből. Ez a körülmény juttatta Rákóczit oda, hogy fontolóra vegye az Oroszországból érkező ajánlatokat. Érdeemes feltárni azt is, hogy a hatalmas orosz birodalmat mi készítette erre a fordulatra, s miért kezdeményezte az együttműködést a magyarokkal.

I. Péter cár az 1700. november 30-án elszenvedett narvai vereség óta a Svédországgal való békekötést, illetve a további harcot tartotta külpolitikája legfőbb tényezőjének, így tehát minden más lépését az északi háború ügyéhez igazította, annak rendelte alá. Az orosz birodalom legszorosabb szövetségben II. Ágosttal állt, aki fölött azonban XII. Károly svéd király 1701. július 18-án aratott fényes győzelmet. A lengyel szövetségről mondottakból már tudjuk, hogy XII. Károly 1704-ben trónra emelte Leszczyński Szaniszlót abban a reményben, hogy Lengyelország ezután a svédek hű csatlósa lesz.

Eleinte még a versaillesi kormány is tapogatózott I. Péternél, XIV. Lajos 1702-ben tett ajánlatot az orosz cárnak, hogy közvetít a svédekkel kötendő béke érdekében, mert ezzel XII. Károly északi háborúban lekötött erőit a Habsburgok ellen küldhette volna. Azonban Baluze francia követnek olyan kevés dolga akadt ez ügyben Moszkvában 1703-ban, s az orosz—francia szövetség megkötésére oly kevés remény volt, hogy már 1704-ben hazatért, s csak 1711-ben ment vissza Oroszországba. Ennek az volt az oka, hogy a svédek sikeresen nyomultak a Habsburgok birodalma felé, a francia király pedig egyértelműen XII. Károly mellé állt, tőle remélve a magyarok segítségét és az együttes svéd—magyar hábtámadást. Úgy tűnt, Oroszország számára mind a francia diplomáciai, mind a lengyel katonai támogatás elveszett.

II. Ágost király és vele a sandomierzi konföderáció azonban nem nyugodott bele Leszczyński Szaniszló királyságába, s 1705-ben, miközben Károly svéd király a

²² Uo. 21—22. o.

²³ Uo. 24. o.

köztársasággal békét kötött, Ágost I. Péter cár táborába ment, s „tanácsüléseket tartott az odagyúlt 44 főúrral, hogy hogyan védekezzenek a svédek ellen. Minden pontjában megerősítették azt a véd- és dacsövetséget, amelyet az előző évben kötöttek az oroszokkal.²⁴ A váratlan altranstädi béke (1706. szeptember) azonban jó időre kikapcsolta II. Ágostot az orosz tervekől. Lengyel részről a következő fontos lépés a sandomierzi konföderáció szellemében megnyíló országgyűlés volt, Lublinban, 1707 februárjában.

Míg a svéd király Szászországban üldözte Ágostot, az orosz csapatok fokozatosan ellenőrzésük alá vonták Lengyelország keleti részét és Litvániát, így aztán, amikor az altranstädi szerződésben Ágost lemondott a trónról, a sandomierzi konföderáció nemessége nehéz helyzetbe került és a svéd párttal való megegyezéssel próbálkozott, de nem járt sikerrel. Ekkor javasolta Nagy Péter cár, hogy Leszczyński Szaniszlóval szemben válasszanak ellenkirályt. A lengyel urak közül viszont már többen is úgy gondolták, előnyösebb volna, ha az összehívandó országgyűlés közvetítőt keresne a cár és a svéd király kibékítésére és királyválasztás helyett a belső ellentétek megoldását tűzné ki célul.²⁵ Az orosz cár azonban hajthatatlan maradt, s a lengyel uraknak engedniük kellett.

Ezzel kapcsolatban érdemes megvizsgálni I. Péter cár 1707. május 20-i(31-i) levelét, melyben a lengyel szenátorokat a lublini országgyűlésre hívja, mert nagyon jól szemlélteti az orosz cár viszonyát a lengyel nemesi köztársaságban. A levél orosz eredetije egyetlen mondatból áll, ami egy kicsit megnehezíti megértését, bár fordításomban igyekeztem ezt némiképp ellensúlyozni az alárendelő szerkezetek átalkotásával.²⁶

Az írásból kiderül, hogy a szenátorok még nem egyértelműen állnak az orosz cár pártján, mert I. Péter arra kéri őket, hogy „más urakkal együtt cselekedve, és őket segítve” kívánják azt, amit a cári udvar határozott. A „más urak” megjelölés véleményem szerint a sandomierzi konföderáció feltétlen oroszpárti nemeseit takarja. Jóllehet a nagytanács március 30-án írásban jelentette ki, hogy hű marad a Péter cárral kötött szövetséghez, mégsem igazán általános a lengyel nemesség körében a hajlandóság az orosz cárral való együttműködésre. (Az országgyűlésen május 23-ra volt kitűzve a királyválasztás, de a nemesség jó része távol maradt Lublintól.) Ennek az az oka, hogy az említett írásos nyilatkozat azt is kimondta, „hogy megvédelmezi a lengyel nemzet szabadságát, s királynak csak olyat ismernek el, akit szabadon választottak meg.”²⁷ Ha a levelet megnézzük, észre kell vennünk, hogy Péter cár egészen másképp értelmezte a „szabad választás” fogalmát.

Az orosz uralkodó nem felejtette el megemlíteni, hogy a nemesi köztársaságot a svéd király megakadályozta abban, hogy uralkodóját szabadon válassza, és ezzel megsértette az ország önrendelkezését. Külön hangsúlyozta a rendek elidegeníthetetlen jogait és szabadságát és azt, hogy az új országgyűlés már szabad lesz, nem úgy mint az előző. Sajnos, a levél többi részlete alapján Péter cár bizonykodása nem elég meggyőző, mert így folytatta: „E helyen... teljes háborítatlanságukról és szabadságukról kezeskedünk.” Ez azt jelenti, hogy lesz ott elegendő orosz haderő, hogy a választásra összegyűlt rendek biztonságban érezzék magukat. Ebből persze értettek a lengyel nemesek is, és tudták, mi minden egyébre jó a fegyveres jelenlét egy országgyűlésen.

A levél parancsoló jellegű és a cár lényegében csak utasításokat adott. „Kérjük

²⁴ Uo. 16. o. A cár azt ígérte, kétmillió rubellel segíti Ágostot, 12 000 embert tart oltalmára, és öt tette meg litvániai seregének parancsnokává.

²⁵ Uo. 26—27. o.

²⁶ PBPV V. k. 269—270. o., 1761. sz.: Levél a lengyel szenátoroknak meghívással a lublini országgyűlésre. (A levél szövege és fordítása a függelékben megtalálható.)

²⁷ Márki Sándor: i. m. 25. o.

és kötelezzük Kegyelmeteket... haladéktalanul idesietni, hogy a késelem rosszakaratuk jele ne legyen." Igaz, a beavatkozást maguk a lengyelek kérték, és ezt Nagy Péter cár is megemlítette: „Kérésükre válaszolva — mi is határozunk”, így elsősorban a rendi köztársaságot terheli a felelősség önrendelkezésük feladásáért, de mentségükre szolgál az, hogy a pártokra szakadt Lengyelországot helyre akarták állítani, s persze az orosz cárnak is többet ér, ha egy egységes ország a szövetségese a svédellenes háborúban. Elsősorban erre utalnak Péter kifejezései: „a maguk javára” és a „mindannyiunk hasznára.” Az orosz uralkodó ilyen mértékű beavatkozása azonban annyira sértette a nemzeti önállóságot, hogy ilyen körülmények között a lengyel ügyeket lehetetlen volt rendezni. A cár alaposan kihasználta Lengyelországgal szemben birodalma erejét és kedvezőbb helyzetét.

A lublini országgyűlés az interregnumot még 1707. február 14-én hirdette ki, ezt követően több jelölt is akadt a lengyel trónra. Míg 1704-ben a svéd király jóváhagyása kellett a választáshoz, most az orosz cár döntött az ügyben, hogy kit lehet jelölni. A Sobieski fivérek neve ez alkalommal is szóba került, és Péter cár Sobieski Jakabot azonnal támogatásáról biztosította, annak ellenére, hogy tudomása volt a Leszczyńskihez és XII. Károlyhoz fűződő kapcsolatáról. Sobieski Jakab azonban visszautasította jelölését.

A cár támogatását élvezte még Sieniawski hetman, valamint Sembek kancellár, Denhoff Szaniszló, a sandomierzi konföderáció elnöke és Chemanturski vajda.²⁸

Sieniawski számított ezek után a legnagyobb esélyesnek a lengyel főúri jelöltek közül. Péter cár levelében, melyet a hetmannak írt²⁹, jelölésével kapcsolatban egyértelmű az orosz támogatás. „Mivel személyénél erre megfelelőbbet és érdemesebbet” az orosz kormány nem talált a lengyel koronára, azon lesz, hogy „bármí úton, bármí igérettel” megnyerje az elképzelésnek. A hetman valószínűleg nem nagyon lelkesedhetett a koronáért, ha ilyen kemény hangon kellett rávenni az ajánlat elfogadására. A levél megerősíti a Sobieski Jakab jelöléséről eddig írottakat, mert a cár — mint láthatjuk — Jakab herceget is erőszakosan támogatta, éppen úgy, mint Sieniawskit.

Van a forrásnak egy másik témája is, ez pedig a francia udvarral keresett együttműködés. Már korábban is említettem, hogy Nagy Péter külpolitikájában az északi háború volt az irányadó ebben az időben, arra törekedett, hogy a svéd veszélyt elhárítsa Oroszországtól. Ha harcokra kerül sor, erős szövetségesre van szüksége, ezért igyekezett Lengyelországot helyreállítani, s ennek eszköze volt egy cárhű király trónrajuttatása. Kedvezőbb megoldásnak látszott a kétes kimenetelű összezapások helyett a megegyezést keresni a svédekkel, hiszen ekkoriban Európa legjobb hadserege volt az övék. A békéhez viszont — a kor diplomáciai szokásainak megfelelően — közvetítő hatalom kellett. A levél szerint Sieniawski hetman járt a francia udvarban, hogy XIV. Lajost rávegye, vállalja el a közvetítő szerepét a svédek és Oroszország között. Hogy milyen eredménnyel járt küldetése, nem derül ki, az viszont igen, hogy Péter cár félt a svéd támadástól, feltételezte, hogy azért van ez a nagy hallgatás a békeajánlat után, hogy XII. Károly hirtelen, meglepetésszerűen léphessen hareba ellene.

Franciaország természetesen nem vállalta volna a közvetítést ellenszolgáltatás nélkül, de hogy konkrétan mit kívánt a cártól cserébe akkoriban, az nincs ebben a forrásban. Az viszont érdekes, hogy Sieniawskiról tudja a cár, azzal utasíthatja majd vissza a koronát, hogy megválasztása „Franciaország érdekeivel ütközni fog.” Ez arra bizonyíték, hogy a versaillesi kormány a svédek mellett foglal állást, hiszen a hetman ellen, aki mind a magyar, mind a francia ügynek barátja volt, csakis az

²⁸ Uo. 36—37. o.

²⁹ PBPV VI. k. 105. o., 2124. sz.: Levél a lengyel korona felajánlásával kapcsolatban Adam Mikolaj Sieniawski koronai nagyetmannak. (A levél szövege és fordítása a függelékben megtalálható.)

lehet a kifogása, hogy a svédek dolgának árt, ha az orosz cár megerősödéséhez ily módon hozzájárul. Mint a lengyel szövetségről szóló részből kitűnik, XIV. Lajos az osztrák—lengyel szövetség megszületése után a svédek támogatása, tőlük remélve a magyar ügy megsegítését, a császár megtámadását.

Nagy Péter cár nemcsak Franciaországot kérte közvetítésre, hanem más államokat is. Egy közvetítő ország szerepe abban állt, hogy tekintélyénél fogva egyrészt a békefeltételek elfogadására készítse a másik felet, másrészt neki kellett garantálnia az egyezmény betartását is.

Oroszország számára — a kereskedelmi kapcsolatok révén kialakult jóviszony miatt — Anglia lett volna a legalkalmasabb erre a feladatra, csak hogy a szigetország tagja volt a Nagy Szövetségnek, amely szintén számított a svédek beavatkozására az örökösödési háborúban, és ezért inkább XII. Károlyt támogatta. Ez volt az oka a másik szövetségi tag, a Német-Római Császárság elutasító magatartásának is. Ezek után az orosz cár már csak a franciákhoz fordulhatott. A Nagy Szövetség ekkor mindent elkövetett, hogy a svédek ne közeledhessenek ellenfelükhöz, és legalább a semlegességet elérjék. Ennek eszköze azonban az északi háború ellentéteinek elmélyítése volt.

Az orosz—magyar kapcsolatok kezdetei

Péter cár diplomáciája a mindenkori normáknak megfelelően több irányban is tevékenykedett egyidejűleg, mind hivatalosan, mind titkosan. Miközben a Nagy Szövetség támogatását és garanciáját a Finn-öböl partjai mentén úgy remélte elnyerni, hogy megígérte, expedíciós hadtestet küld a rajnai frontra; hasonló célból Franciaországnak is ígéretet tett, hogy fegyveres segítséget nyújt.³⁰ A cár követe 1707 áprilisában kijelentette Bécsben, hogy csatlakozni akar a Franciaország elleni szövetséghez és hajlandó közbenjárni, hogy a császárt a magyarokkal kibékítse, s ha ez nem sikerül, fegyveresen segíti őt a felkelés elfojtásában.³¹ Ezzel összefüggésben felvetődött Savoyai Jenő jelölése a lengyel trónra, az akkor zajló lengyelországi királyválasztó országgyűlésen. Szerencsére a Habsburgok akkor minden orosz ajánlatot visszautasítottak, a szabadságharc így megmenekült a fenyegető orosz beavatkozástól.

Bécsben attól tartottak, hogy ha a svédek pártoltjának, Szaniszló lengyel királynak megbuktatására a cárral szövetkeznek, XII. Károly csakugyan megszállja Csehországot, fellázítja Sziléziát és érintkezésbe lép a magyarokkal.³² Az is felvetődött, I. Péter csak azért akart a magyar ügyekbe avatkozni, mert szeretett volna hadállást foglalni Magyarországon. Ráadásul a franciák ellen felajánlott szövetségét sem tartották oly értékesnek, hogy csatlakozása fejében egy újabb háborút vállaljanak magukra.

A többirányú diplomáciai tevékenységnek megfelelően az orosz cár titkos tanácsosa, Pjotr P. Safirov, ezzel egyidőben — még mielőtt az osztrákoktól felelet jött volna — elkészítette azokat az utasításokat,³³ melyekkel Korbe (Corbea) orosz udvari tanácsost május elején Rákóczihoz küldte, hogy neki a lengyel koronát és az orosz szövetséget felajánlja; ez a megbízólevél látható az 599. oldalon.

A cár tájékoztatja a fejedelmet a lengyelországi eseményekről: II. Ágost király lemondott, Leszczyński Szaniszlót viszont nem ismerik el királynak, tehát betöltetlen a trón, s az interregnum megszűntetésére május 23-án királyválasztó országgyűlést tartanak Lublinban. A cár Rákóczit javasolja királynak, szerinte ez neki is és a fejedelemnek is előnyös, ezért tudni szeretné, elfogadja-e a lengyel koronát.

³⁰ V. A. Artamonov: Magyarország és az orosz—lengyel szövetség. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk.: Benda Kálmán) Budapest, 1980. 45. o.

³¹ Márki Sándor: i. m. 24. o.

³² Uo.

³³ Uo. 28—31. o. Követutatisások David I. Korbénak.

Светитииній Князи.

Понесе Мы пошрѣсно быти Разсудили
Нашего нацноного Слѣтнина Давида
Хотѣ ившеи слѣтпости ради нѣко-
торыхъ пошрѣныхъ дѣлѣ послапѣ ;
Того ради прѣвѣмъ. Да блѣлоланипѣ
вша Слѣтпости сѣного Н Емѣленино
насеирѣтнѣв Оѣднѣнцѣв допѣстѣтѣ
инепоимо напѣзныхъ имѣ бнѣлѣ дѣлѣ
сполноѣ шѣроѣ пыслѣшѣтѣ. Нойнѣмѣ
ленно намѣрениѣ своѣ бнѣмѣ Оѣпѣ
спановымъ рѣшенѣмѣ инаѣмъ пнѣорѣ.
Слѣстпѣтѣ. нацнона Мы подѣборѣслѣтпѣ.
сплѣв нѣшемъ нѣшемъ снѣтѣслѣтѣ Унѣ
пѣемъ. впрѣтѣесе Снѣмѣя наѣго нѣзѣ
спноѣ доношѣнѣе. Прѣвѣмѣмъ вшѣи
Слѣтпости спѣоннѣи Приѣтѣмѣ.

Дѣлѣ Светитииній Князи
1785

1785

A Rákóczihoz küldött Korbe udvari tanácsos megbízólevele

A meggyőzés érdekében azt állítja, hogy a nemesi köztársaság „főbb emberei” nagyon is helyeslik ezt az ajánlatot. Az előző részben éppen arról győződhattünk meg, hogy a nemesség korántsem támogatta egységesen az orosz uralkodó elképzeléseit, így a cár kijelentése tudatos elferdítése a valóságnak. Árulkozó részletek

azonban ebben a forrásban is vannak, még hozzá rögtön a hamis állítás után: „A cár annál a tekintélynél és hatalomnál fogva, mellyel a köztársaságban rendelkezik, biztosítja őt, hogy haladéktalanul és egyhangúlag megválasztják királynak.” Ha valóban Rákóczi megválasztása mellett állna a nemesség, nem nagyon volna szükség a cár Lengyelországban elismert tekintélyére és hatalmára, amelyről már meggyőződhattünk a lengyel szenátorokhoz írt levélből is, és még kevésbé kellene haderejével biztosítani, hogy a fejedelem a trónon megmaradhasson, ha az egész ország nemessége mögötte áll. Az ilyen mértékű beavatkozás az ország ügyeibe a belső erők ziláltságának bizonyítéka.

Péter cár tisztában volt azzal, hogy Rákóczi az általa vezetett szabadságharc megsegítését a francia királytól, és a velük együttműködni kész svédektől várja, s a fejedelem külpolitikájában ez az irányadó. Ezért szentelt nagy figyelmet a cár arra, hogy elmagyarazza, Rákóczi lengyel királlyá választása miképpen szolgálja a francia érdekeket — elképzelése szerint.

Ha Leszczyński Szaniszló király marad, akkor a svédek a cárral továbbra is hadakozni fognak. A svéd királynak viszont a háború idején gondoskodnia kell arról, hogy hátbatámadás ne érje, ezért kénytelen lesz megegyezni a Nagy Szövetséggel — a „Franciaország ellen szövetkezett hatalmakkal” — így pedig XIV. Lajos már nem veheti többé hasznát sem XII. Károlynak, sem Szaniszló királynak.

A másik lehetőség az, hogy a svéd haderő valóban megtámadja a császárt, hogy ezzel segítsen a franciáknak, de ehhez akkor az oroszokkal kell mindenképpen kibékülnie, mert különben ismét fennáll a hátbatámadás veszélye, az ellenkező irányból.

Azért fontos, hogy Rákóczi legyen a lengyel király, mert bármelyik lehetőség is valósul meg a kettő közül, Leszczyński nem lesz képes Lengyelország kormányzására, ráadásul maguk a lengyelek sem tisztelik őt. Ha leváltják, könnyen egy császárpárti jelölt kerülhet a trónra, ez pedig „A franciákra nézve is, de legfőképpen Rákóczira nézve volna káros, mert akkor a császár kétfelől: a maga birodalmából, és Lengyelország felől támadhatná meg.” (Tudjuk, hogy valóban létezett császárpárti jelölt, Savoyai Jenő, akinek a koronát nem sokkal Korbe követjárása előtt ajánlották fel.) Ezt a veszélyt könnyen elkerülheti a fejedelem, ha elfogadja a lengyel trónt, és így a hatalma is annyira megnövekedhet, hogy a Habsburg császár majd békét kínál fel, a cár pedig ebben az esetben vállalja a közvetítő szerepét, az ő haszna az, hogy Rákóczi személyében egy hűséges lengyel királyt nyer.

A fejedelem lengyel királlyá választása tehát kedvez a francia és a magyar érdekeknek is, azt azonban a cár is elismeri, hogy nem egyidejűleg: vagy a versaillesi kormánynak, vagy Magyarországnak a hasznáról van szó; a cár ezt úgy fogalmazza meg, hogy a fejedelem „a két út közül a neki jobban tetszőt követheti.” A két út azt jelenti: vagy tovább folyik a harc a császár ellen, Lengyelország bevonásával — a franciáknak ez a hasznosabb; vagy előnyös békét köt a megerősödött fejedelem a császárral — ami ugyan XIV. Lajosnak nem kedvez, de a magyarok céljainak megfelel.

A cár maga is segítséget ajánl abban az esetben, ha francia közvetítéssel békét tud kötni a svédekkel, „elbocsátható katonaságát” a francia király és Rákóczi hadai mellé állítaná. Szívesen lépne hivatalosan is egyezsége velük, kész szövetséget kötni Rákóczival és a francia királlyal. A sorrend nem véletlen, elképzelése egy olyan hármas (orosz—magyar—francia) szövetség volt, ahol a magyarok összekötő funkcióval rendelkeztek volna.

I. Péter azt állítja, hogy ha a svédek nem hajlandók a békekötésre, és megindulnak az oroszok ellen, akkor könnyebb lesz Rákóczit kibékítenie a császárral. Ezt azzal indokolja, hogy a császár és szövetségesei is szívesen látnák Lengyelországban az olyan királyt, akit nem a svédek emeltek trónra, mert a svédek nem jelentenek

állandó veszélyt. Péter érvelése elfogadhatatlan. Kizárt dolog ugyanis, hogy a Habsburg császár örömmel vette volna Rákóczi lengyel királyságát, és bizvást állítható, hogy ha XII. Károly elvonul Oroszország felé, a Német-Római Birodalom urát igazán semmi sem készítette volna arra, hogy megegyezést keressen a magyarokkal.

Az orosz cár ezután ismét azt javasolja, kössön vele Rákóczi szövetséget, fegyveres és pénzbeli támogatásáról egyaránt biztosítja, kéri a fejedelmet, teljhatalmú követet indítson hozzá és a lengyelekhez, mert az idő rendkívül sürget. Ez a teljhatalmú megbízott egyúttal az ígért szövetséget is megkötheti.

Az eddigiek folyamán már többször is tapasztalhattuk, hogy a lengyel korona mellett a francia diplomáciai támogatás a legfontosabb elem Péter cár északi háborús külpolitikájában. Ha Rákóczi semmi esetre sem fogadja el a koronát, Korbének legalább azt el kell érnie, hogy a franciák közbenjárását a svéd—orosz béke ügyében a fejedelem megszerzi. Fontos mozzanat, hogy a cár ez esetben is politikai és katonai segítséget ígér cserébe mind nekünk, mind a franciáknak, s emellett az sem elhanyagolható, hogy a svédek továbbra is XIV. Lajos szövetségesei maradhatnak.

A cár maga „igen mérsékeltnek” tartotta a feltételeit a svédekkel történő egyezkedés esetén. Egyetlen „állomást” akart megtartani a Balti-tenger partján, „amely őt méltóságánál, öröklött jogánál, s fegyveres hódításánál fogva megilleti”, a többi területet illetően hajlandó volt tárgyalásokba bocsátkozni a svédekkel.

Rákóczi fejedelem Emlékirataiban a következőket írta a Korbe által előterjesztett ajánlatokról: „Ágost király nem teljesítette szövetségi kötelezettségét és lemondott a lengyel koronáról, a cár a nemesi köztársaság beleegyezésével elhatározta, hogy engem emel a trónra. Igyekeztem elhárítani ezt az ajánlatot és kétértelmű válaszokat adtam. De a követ kijelentette, hogy ha én a koronát visszautasítom, a választás könnyen Savoyai Jenő hercegre eshetik, s így az a parancsa, mondja meg nekem, hogy visszautasításom mindenképpen a magyar érdekek kárára lehet. Míg ha elfogadom, ez meghozza számomra ura szövetségét, aki semmit sem kíván inkább, mint hogy szövetségre lépjen a francia királlyal és békét kössön a svéd királlyal, és ha én ebben a szándékában segíteni tudnám, annyival inkább érdekeimhez kapcsolhatnám a cárt.”³⁴

A fejedelemnek már harmadszor ajánlották föl a lengyel trónt, s hogy ez alkalommal nem utasította vissza, ez annak tudható be, hogy valóban attól félt, „a magyar érdekek kárára lehet” merev magatartása. Egyrészt nagy veszély lett volna, ha a császár lengyelországi támaszt kap, amit a cár is megemlítt a követutasításokban; másrészt Oroszország esetleges szövetsége a Habsburg császárral szintén a szabadságharc végét jelentette volna. Így tehát — bár a lengyel koronát saját bevallása szerint sem akarta — hajlandónak mutatkozott a cárral való egyezkedésre. Kérte azonban, „tartsa a tárgyalásokat titokban, ... ameddig a primás és a nagytanács nem teszik ezt az ajánlatot.”³⁵

A fejedelem azonban nemcsak a cártól féltette függetlenségéért küzdő hazánkat, attól is tartott, hogy a svéd király ezek után a császár oldalára áll, ahogyan az Emlékiratokban is írja: „A svéd király... éppen Szászországban tartózkodott, és én elkerülhetetlenül megsértem őt, ha a cárral kapcsolatba lépek.”³⁶ Még mindig reménykedett XII. Károly támogatásában, ezért követet küldött hozzá, hogy megtudja, képes-e annyit nyújtani a svéd király, mint a cár. XII. Károly azt tanácsolta

34 Emlékiratok, 367. o.

35 Uo.

36 Uo.

Rákóczinak, hogy „csak tartsa magát erősen, mert nemsokára Lengyelországba indul és megveri a cárt.”³⁷

Kétségtelenül nehéz helyzetben volt a fejedelem, mert ebbe az ügybe nem kapcsolódhatott be saját elképzelései szerint. Eredeti terveiről így vall: „kíméletesen bánjak a cárral, igyekezzem elkerülni lengyel királlyá választásomat, ugyanakkor békét közvetíthessek a cár és a svéd király között, a francia király és a bajor választófejedelem közbejöttével, azzal a feltétellel, hogy a választófejedelmet Magyarország trónjára emelik és segítik ott megmaradni, én megtartom Erdélyt és Szaniszló király Lengyelországot.”³⁸

Hogy ne kelljen a lengyel trónt elfoglalnia, arra is megpróbálta rávenni a cárt, ismerje el Leszczyńskit királynak. „Mivel Szaniszlót a császár, a franciák, hollandok, angolok és poroszok királynak ismerik el, az ő (Rákóczi) elismertetése európai háborúhoz vezetne. A császár és a svédek örömmel ragadnák meg az alkalmat, hogy Lengyelországot felosszák, Magyarországot leigázzák. A pártos lengyel urak az ellenséghez csatlakoznának, s az őket követő nép sem támogatná a cár törekvéseit, ami a háború folytatását nagyon megnehezítené. Nem valószínű, hogy a svéd király lemond Szaniszló pártfogásáról, és XIV. Lajos sem akarhat új választást, mert Szaniszlót ő is elismerte.”³⁹

Szintén halogatásra adott lehetőséget a fejedelemnek az a feltétele, hogy meg akarta várni, míg a lengyel nagytanács szenátorai ajánlják fel neki a koronát, mert nem nagyon hihette, hogy a nemesség valóban egyhangúlag kívánja királyságát; és mint a forrásokból tudjuk, valóban nem volt mindenki a választás, illetve a megválasztása mellett.

A cár ugyan „bármilyen úton, bármilyen eszközzel oldalára akarta állítani” Sieniawski hetmant, de ő határozottan visszautasította a javaslatot. „Miután a tanács összeült, azt vitatták, ki legyen az a személy, akit keresnek. Mindnyájan a főtábornok [hetman] javára nyilatkoztak, de ez határozottan kijelentette, hogy nem felel meg a nemesi köztársaság érdekeinek, ha őt emelik trónra, hanem azt hiszi, nem tehetnének jobbat, minthogy nekem ajánlják fel a koronát. Nyilatkozatát megtapsolták, a cár elfogadta, elküldtek hozzám követségbe egy nemeset, hogy tudósítson a tanács határozatáról...”⁴⁰ Az Emlékiratok részletéből láthatjuk, hogy ez az akadály is elhárult a fejedelem királlyá választásának útjából, s nemsokára az erdélyi tanácsosok is arra biztatták Rákóczit, fogadja el a koronát.

„Mindegyikük azt tanácsolta, fogadjam el, de jól éreztem lelkemben, hogy nem tehetem meg ezt a lépést anélkül, hogy meg ne sértsem azt az esküt, amelyet mint erdélyi fejedelem és a szövetség vezére tettem, vagy azt, amelyet a lengyelek követelnek majd tőlem, minthogy a két ország érdekei ellenkeznek egymással... Mint lengyel királynak jó egyetértésben kellene élnem a császárral, másik minőségemben pedig hadat kellene viselnem ellene, és ebbe nem vonhatom be kellő okkal a lengyeleket.”⁴¹

Rákóczi számára a legjobb megoldás az lett volna, ha az orosz uralkodó — diplomáciai és katonai segítségéért cserébe — beérte volna azzal, hogy a fejedelem biztosítja számára a francia udvar támogatását. Ez a fajta lehetőség Péter cár Korbának adott utasításaiban is szerepelt. XIV. Lajos közvetítésének megszerzéséért Nagy Péter a Rákóczival folyó tárgyalásokkal párhuzamosan francia követekkel is megbeszéléseket folytatott.

37 Uo. 368. o.

38 Uo.

39 Márki Sándor: i. m. 31. o.

40 Emlékiratok, 369. o.

41 Uo. 370. o.

Az a levél, amelyet Des Alleurs márki írt a cárnak 1707. április 28-án (május 9-én)⁴², jóformán egy időben Korbe követjárásával, bizonyítja a párhuzamos diplomáciai tevékenységet. A márki 1705—1710-ig volt XIV. Lajos megbízásából Rákóczi udvarában⁴³, a levelet is Erdélyből írta, a Klausenburg elnevezés Kolozsvárt takarja. A francia nemest Nagy Péter megbízásából kereste fel Du Pret, a cár testőrségének őrnagya, és az ő látogatása után ragadott tollat Des Alleurs márki. Leveléből megtudjuk, hogy Péter cár felkérte a francia királyt, közvetítsen a svédekkel tervezett béke ügyében, s cserébe fegyveres támogatást ígért.

Érdeemes egy kicsit alaposabban átgondolni, mit is jelent ez a fegyveres támogatás. A cár „odaigéri erős hadait a legkeresztényibb királynak, hogy ő belátása szerint cselekedjék azokkal.” A francia király számíthat arra, hogy a cár hajlandó erős segítséget nyújtani, amelyet XIV. Lajos felhasználhat Lengyelországban. Úgy tűnik, megtaláltuk a Sieniaowskihoz intézett üzenetből hiányzó fontos információt, azt, hogy mit ajánlott az orosz uralkodó a francia közvetítésért.

Felvetődik a kérdés, hogy a magyar szabadságharcnak milyen köze van ehhez a Lengyelországban felhasználható haderőhöz. A válaszhoz előbb figyelembe kell vennünk egy fontos körülményt: nagy jelentőségű politikai információkat kockázatos lett volna levélben eljuttatni céljukhoz, ezért a felek egy küldöttüknek szóban adták át az üzenetet, s írásban csak arról értesítették egymást, hogy a hírt megkapták, és nem nagyon írtak le olyasmit, ami ne lett volna már ismert a beavatatlanok előtt is, hátha illetéktelen kezekbe kerül az üzenet.

Nem tarthatjuk valószínűnek, hogy XIV. Lajos lengyel területen kívánta felhasználni a rendelkezésére álló orosz erőket, hiszen a vele kapcsolatokat építő Nagy Péternek sokkal nagyobb létszámú sereg volt a kezében, és ha a cár az együttműködést kereste volna, nem tett volna mást a saját csapataival lengyel földön, mint ami a francia királynak is érdeke. Ésszerűbbnek látszik az az elgondolás, hogy XIV. Lajos Lengyelország határain túl, a Habsburg Birodalom ellen szándékozott bevetni, esetleg éppen Magyarországra irányítani, hogy a szabadságharcot támogassa vele. A részletek ismeretének hiányában erre döntő bizonyítékunk nincs — a levél nem elég konkrét —, de alapos okunk van feltételezni, hogy a cár népünk függetlenségi harcában a francia érdekeknek megfelelően szándékozott fellépni fegyveres erejével az ajánlat szerint.

Érdekes mozzanat, hogy Des Alleurs milyen sürgősnek tartja az orosz ajánlatot királyával közölni. A márki sietsége azt sejteti, hogy Franciaország szorult helyzetben van, a cár közeledése fontos lehet XIV. Lajosnak. 1706 szeptemberében a francia csapatok komoly vereséget szenvedtek Torino mellett, és ez egyfelől alá támasztaná az örökösödési háborúban résztvevő ország nehéz körülményeit; de van egy másik jellemzője a levélnek, ami azt sejteti, hogy Franciaország nem nagyon törődik a cárral, ajánlataival, körülményeivel. A túlzottan udvariaskodó, fontoskodó hangnemet gúnyolódásnak érzem, a márki túláradó rajongása nem őszinte. Az orosz—magyar tárgyalásokról Des Alleurs olyan kedvezőtlen, sokszor a negatívumokat eltúlzó információkat továbbított a versaillesi kormánynak, amelyek oda vezettek, hogy XIV. Lajos idegenkedve tekintett a megbeszélésekre, s a márki ezzel egyáltalán nem szolgálta hazánk érdekeit.

Újabb bizonyítékot találunk arra, hogy Baluze francia követ Moszkvából történt 1704-es távozása óta „állandó és megbízható levelezés” nem volt a két állam között, mert a márki azt hangoztatja, hogy tevékenységével hozzájárulna ennek létrejöttéhez.

42 BBPV V. k. 555—556. o. Des Alleurs márki levele Nagy Péter cárhoz. (A levél szövege és fordítása a függelékben megtalálható.)

43 Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: i. m. 511. o.

Az orosz—magyar szövetség megkötése Varsóban

A francia diplomácia — nem kis mértékben Des Alleurstól is ösztönözve — kezdetől fogva idegenkedett Rákóczi orosz tárgyalásaitól. Különösen akkor vált ellenségessé, amikor megtudta, hogy a fejedelem hajlandó elfogadni a lengyel koronát⁴⁴. XIV. Lajos a svédek érdekeit tartotta szem előtt, és semmiképp sem akart hozzájárulni az oroszokkal való együttműködéséhez.

„Versailles magatartását ebben a kérdésben konzervativizmusa magyarázza: ragaszkodott a Richelieu által kezdeményezett svéd kapcsolatokhoz és nem ismerte fel Oroszország nagyhatalmi helyzetét.”⁴⁵ Rákóczinak azonban ekkor már be kellett látnia, hogy XIV. Lajostól támogatást nem várhat, s mindenképpen nagy hiba lett volna, ha nem használja ki az Oroszország által felkínált segítséget. A cár ajánlotta szövetség az ún. „maximális program” célkitűzéseit is megvalósíthatta volna, mert „benne Oroszország ugyanazt a szerepet vállalta, mint amelyet Rákóczi Franciaországnak szánt.”⁴⁶

A Varsóban 1707. szeptember 15-én kötött szövetség oklevelének⁴⁷ vizsgálata teljessé teszi a cár és a fejedelem terveiről, céljairól, feltételeiről bemutatott képet.

A szövetség megkötésénél I. Péter cár személyesen volt jelen, Rákóczi fejedelmet és a szövetkezett Magyarországot gróf Bercsényi Miklós képviselte.

A szerződés szövege az orosz uralkodó összes címének felsorolása után Rákóczit „római birodalmi és erdélyi fejedelem”-nek nevezi, ami annak jele, hogy Péter cár elismeri Rákóczi törvényes uralkodói voltát, és így módon a szövetséget két egyenrangú fél köti.

Az első pontban a cár vállalja, hogy ha a lengyel nemesi köztársaság Rákóczit megválasztja királynak, a trónon fegyveres erejével is megtartja őt.

A következő pont szerint Péter cár csak az új lengyel király (Rákóczi) „hozzájárulásával és beleegyezésével” intézkedik az országban, s az orosz csapatok fölött a király rendelkezhet, ha a cár távol van. Ezt látva megállapíthatjuk, hogy az orosz uralkodó továbbra is jogot formál Lengyelország ügyeinek irányítására, hiszen az fogalmazódik itt meg, hogy a cár beavatkozik az ország belügyeibe, igaz a királlyal is megbeszélve azt, de az is kiderül, hogy Nagy Péter hadereje végig lengyel földön marad, így pedig a királynak nem sok lehetősége van ellenkezni.

A harmadik pontban Rákóczi törekvésének megfelelő feltételeket találunk. Ha a svédek nem támadnak Lengyelországban, akkor a felek a választást elhalasztják, és megpróbálnak francia—bajor közvetítéssel békét kötni a svédekkel. Ha azonban a megegyezés három és fél hónap múlva sem jön létre, a fejedelem a koronát köteles elfogadni. A cár természetesen addig is kitart mellette, és fenntartja jó viszonyát a magyarokkal.

A következő pont kimondja, hogy abban az esetben, ha a svédek mégis támadnának, a fejedelemnek el kell fogadnia a koronát.

Az ötödik paragrafusban — érdekes megkülönböztetéssel — mindkét fél ígéretet tesz: nem köt külön megállapodást a svédekkel. Amíg azonban Rákóczinak az „alkudozással”, a tárgyalással is fel kell hagynia, addig a cár csak arra kötelezett, hogy ha esetleg békekötésre kerül sor, arról mindenképp tudatnia kell a fejedelmet. Úgy gondolom, a Rákóczit korlátozó megkötés, tiltás azért is fogalmazódik meg ilyen konkrétan, mert a cári udvarnak tudomása volt Rákóczi „többirányú diplomáciájáról”,

⁴⁴ Uo. 290. o.

⁴⁵ *Köpeczi Béla*: A Rákóczi szabadságharc és Európa. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. (Szerk.: *Benda Kálmán*) Budapest, 1980. 19. o.

⁴⁶ *Köpeczi Béla*: II. Rákóczi Ferenc az államférfi és az író. Budapest, 1976. 62. o.

⁴⁷ *Márki Sándor*: i. m. 89—93. o.: az orosz—magyar szövetség oklevele.

mely XII. Károlyal még mindig tartotta a kapcsolatot, sőt a svéd uralkodónak említést is tett az orosz ajánlatról.

Mivel a cár határozott szembefordulásra készíti Rákóczit a svéd királlyal, a hatodik pontban biztosít arról, hogy ha Magyarországot svéd támadás éri, fegyveres és pénzbeli támogatást ad, nekünk csak haderejének élmezéséről kell gondoskodnunk, így a fejedelemlnek az előzőekben vállalt kötelezettségi kockázata hazánk számára sokkal kisebb.

A hetedik paragrafusban a cár meghatározatlan nagyságú pénzüsszeget ígér a lengyel király számára, melyet trónja megszilárdítása érdekében használhat fel.

A következő pontban katonai támogatásról olvashatunk, melyet azonban a „megválasztott”, vagyis trónra emelt fejedelemlnek szán I. Péter. A segítség nem nagy; mindössze 5 000 fegyvert, 500 q puskaport és 100 000 tallért ajánlott fel a cár. Az orosz uralkodó nem indokolja meg, miért nyújt támogatást.

A szerződés kilencedik pontjában a cár vállalja a közvetítő szerepét, s ígéretet tesz, hogy a császárt ráveszi Magyarország és Erdély szabadságának visszaadására. Bár a cár „erre nézve minden lehetőt elkövet”, mégsem valószínű, hogy ez az ígélet teljesíthető lett volna, hiszen a Habsburgok szövetségesei sem tudták Bécsset a meggyezésre rábírní, vajon miből gondolhatta a cár, hogy neki sikerülhet?

A cár a következő pontban megígéri, hogy Rákóczi erdélyi fejedelemségét elfogadtatja a császárral, de az orosz közvetítés „sikerének” ez esetben sincs semmi biztosítéka.

A tizenegyedik paragrafus azt a lehetőséget tárgyalja, hogy mi a teendő abban az esetben, ha a svédek megtámadják a Habsburg császárt, de nem kötnek békét az oroszokkal és Lengyelországból sem vonulnak el. Tudjuk, volt idő, amikor Rákóczi pontosan ezt várta XII. Károlytól, s ennek érdekében próbálta rávenni egy svéd—magyar szövetségre, és Franciaországnak is ez lett volna a legkedvezőbb. A felek abban állapodnak meg, hogy ebben az esetben külön szövetséget kötnek. Konkrét elképzelés e téren még nincs.

A tizenkettedik pont azt jelzi, hogy a szerződő felek távlatokban is átgondolják a várható fejleményeket. Az fel sem merül a szerződésben, (célzás vagy utalás formájában sem), hogy Péter cár helyzetét Oroszországban a svédekkel folyó küzdelem megingatná. Sokkal inkább Rákóczi lengyelországi helyzete adhat okot hasonló lehetőségek átgondolására. A tárgyalási előzményekből tudjuk, hogy a nemesi köztársaság politikai vezetői erőinek megosztottsága realitássá tette Rákóczi esetleges államvezetői kudarcát. Ennek finom megfogalmazása a nagylelkű szövetségesi ajánlat, hogy ha Rákóczinak Lengyelországból bujdosnia kellene, menedékjogot és birtokot ígér neki, ahová híveit is magával viheti. A fejedeleml tehát ha magyarországi pozíciója mellett a lengyelországot is elvesztené, akkor végső menedékként Péter cártól befogadást nyer. Hasonló biztosítékokat egyébként XIV. Lajostól is kért Rákóczi.

A következő paragrafus szabaddá teszi a kereskedést Lengyelországon át hazánkba, ez gazdasági előny mindkét ország számára. A szerződés végén lévő kiegészítésben szerepel, hogy a magyarok is szabadon járhatnak Lengyelországon át a német területekre, s a cár alattvalói is minden akadály nélkül utazhatnak Magyarországon és Erdélyen át útlevelelkkel. A zavartalan átjárás biztosítása az oroszok számára magyar részről a bizalom jele.

A tizenegyedik pont szerint megvalósul az állandó diplomáciai összeköttetés Rákóczi és a cár között; a hivatalos kapcsolatfelvétel fényes bizonyítéka ez.

Nagy jelentőségű a cár és a lengyel király viszonyának szempontjából a tizenötödik pont. Már a második paragrafusban is láthattuk, hogy Rákóczi, mint lengyel király, kiszolgáltattotta Nagy Péter cár akaratának a nemesi köztársaság irányításával kapcsolatban, most pedig az fogalmazódik meg, hogy az orosz uralkodó ezen szerződés

figyelembe vétele nélkül nyugodtan köthet a lengyelekkel bármilyen szerződést, amit Rákóczinak nem áll jogában befolyásolni.

Az utolsó két pontban a királyválasztás és a szövetségi levél érvényesítésével kapcsolatban olvashatunk néhány kiegészítő megállapodást.

Foglaljuk össze, mit nyújtott a szövetség — az oklevélben megfogalmazottak alapján — Rákóczinak, illetve Nagy Péternek. Az 1707-ben megkötött szerződés legnagyobb jelentősége az, hogy részt ütött a szabadságharc nemzetközi elszigeteltségén, jó diplomáciai eszközt jelentett Rákóczi európai politikájában. Sajnos Oroszország érdekei nem egyeztek szabadságharcunkéval, mert a cár birodalmának — svédellenes harcában — a Habsburg császár erős szövetségese lehetett volna, a magyar függetlenségi mozgalom számára viszont a francia—svéd—magyar összefogás lett volna az igazi támasz. Péter cár a kényszerítő körülmények miatt mégis szövetségre lépett Rákóczival, s így ő volt az egyetlen Európában — a Rákóczit Erdély fejedelmének elismerő XIV. Lajoson kívül — aki a szabadságharc vezérért törvényes uralkodónak tekintette.

Az Emlékiratok részletéből tudjuk, mi volt a fejedelem igazi szándéka a cárral folytatott tárgyalások alatt. A franciák segítségével akart békét közvetíteni a svéd és az orosz uralkodó között, hiszen ha az sikerül, a cár és XII. Károly támogatását egyaránt megszerezhetette volna népünk függetlenségi harcához. Azt próbálta elérni, hogy a bajor választófejedelmet megtegyék Magyarország királyának, ő pedig maradhasson erdélyi fejedelem, ezért sem vállalta szívesen a lengyel koronát. A szerződés harmadik pontja lehetőséget ad Rákóczinak, hogy kísérletet tegyen elképzeléseinek megvalósítására, és ennek érdekében elhalasztja a királyválasztást, viszont az orosz katonai segítségre csak a megválasztása esetén számíthat.

Nagy Péter valószínűleg azért nem ígérte a Habsburg császár elleni fegyveres segítséget korábban, mert ő az együttműködést elsősorban azért kínálta Rákóczinak, hogy személyében Lengyelország egy cárhoz hű királyt nyerjen, s a nemesi köztársaság megbízható szövetségese legyen az orosz birodalomnak a svédek elleni háborúban. Ha XII. Károllyal esetleg békét lehetne kötni, ehhez a fejedelem szerezne meg Franciaország közvetítését. Az Egyezményben az orosz uralkodó szinte összes kívánására biztosítékot kap, — kizárólag a választás elhalasztása az, ami kedvezőtlen számára, a konkrét ígéret a katonai támogatásról ezért hiányzik a szerződés szövegéből.

Ha a szövetség a gyakorlatban is megvalósul, rendkívül sokat nyert volna hazánk ezzel a szerződéssel. Lehetőséget adott az ún. „maximális program” véghezviteléhez, ami a Habsburgok trónfosztását, Magyarország függetlenségét, új király választását és Rákóczi erdélyi fejedelemségét jelentette volna, s a „minimális program” kevésbé radikális követeléseit is teljes mértékben kielégítette volna.⁴⁸ Az egyezmény megkötése népünk számára egyértelműen előnyös lépés volt, s az orosz uralkodónak is sikerült elképzeléséhez jelöltet találnia, a varsói szerződés tehát kölcsönösen kedvező volt mind a magyar népnek, mind az orosz államnak.

Rákóczi erdélyi tanácsosainak véleményét ismerve vállalt egyszemélyben kötelezettségeket. Érdeemes megvizsgálni, hogy neki magának előnyös jövőt kínált-e a szerződés.

Az oklevél szövegének jó része a cár és a leendő lengyel király kapcsolatát helyezi hivatalos alapra. A 2. és 15. pont azt mutatja, hogy az orosz uralkodó Lengyelország koronás urával szemben érvényesítheti akarátát, az 1. és a 7. paragrafus pedig azt bizonyítja, hogy Rákóczi lengyel trónjának biztonsága Nagy Péter kezében van,

⁴⁸ *Köpeczi Béla*: II. Rákóczi Ferenc az államférfi és az író. I. m. 47—48. o.

anyagi és fegyveres támogatása nélkül nem maradhat király. A fejedelem lengyel királyi minőségében — megítélésünk szerint — egyértelműen kiszolgáltattott a cárral szemben, itt szó sincs semmiféle kölcsönös előnyről. Ha Rákóczi valóban megvásztják a lengyelek, valószínűleg nagyon rosszul járt volna, de a szerződés Lengyelországot is ütközőállammá tehetné volna megvalósulása esetén.

Meg kell említenünk azonban azt is, hogy a cár egy sor — a fejedelem számára előnyös — ígéretet tett szóban. Vállalta, hogy a román fejedelemségeket barátságos magatartásra buzdítja, a szlavóniai szerbeket a szabadságharc oldalára állítja. Azt is szóban ígérte meg, hogy Rákóczi feleségét és Bécsben levő fiait védelmébe veszi.

A varsói szerződésnek az európai hatalmak nem tulajdonítottak nagy jelentőséget.

Amikor a francia uralkodó tudomást szerzett az egyezményről, véleményét így fogalmazta: „Ragotsi fejedelem nem tudott olyan határozni, aminek veszélyesebb következményei volnának, mint elfogadni a cár javaslatait és engedni magát elcsábítani a lengyelországi korona megszerzésének reményétől.”⁴⁹ A versaillesi kormány attól tartott, hogy Rákóczi magára hagyja a szabadságharcot, vagy békét köt a Habsburgokkal; az fel sem vetődött, hogy Oroszország erejével számoljanak.

A svéd király nem nagyon törődött a magyarokkal. XII. Károly és I. József császár már szeptember 1-én megegyeztek, hogy Svédország nem avatkozik be a spanyol örökösödési háborúba. Rákóczi a varsói szerződés nyilvánosságra hozása után elküldte követeit a francia, a bajor és a svéd uralkodóhoz, magyarázzák meg: az orosz szövetséget csakis azért kötötte meg, hogy megakadályozza a cárnak a császár oldalán történő beavatkozását.

Még csak a szerződés ratifikálása zajlott, amikor bekövetkezett az, amitől a cár és a fejedelem is tartott. A svédek megindultak Lengyelország felé, az oroszok ellen. Az egyezmény értelmében a svéd betörés esetén Rákóczinak minden további halogatás nélkül el kellett fogadnia a lengyel koronát, ha megvásztják. A fejedelem azonban nem szánta rá magát erre a lépésre, később pedig kiderült, a lengyel nemeség nem is akarta már megvásztani. Az orosz hadvezetés úgy akart vereséget mérni a svédekre, hogy becsalja őket Oroszországba, ezért a cár csapatai fokozatosan visszahúzódtak a lengyel területekről. Miután az orosz haderő egyre távolabb került hazánktól és Lengyelországtól, a szerződés feltételeinek teljesítése nem volt lehetséges.

FÜGGELÉK

1.

1761. Листъ къ Польскимъ сенаторамъ, съ приглашеніемъ прибыть на Люблинскую раду

Господине.

Хотя мы не сомневаемся, что ваша милость со особливой своей охоты и натурального обязательства, аки великой сенаторъ, утесненной, отчизне своей и насилствованному бесчестно отъ короля Швецкого волному избранію короля Полского помогать и оно исправлять обще съ прочими господами при союзе и помощи нашей желаете, однакожь, ради помуждающего нынешняго времени ко урвлению общихъ интересовъ и лутчаго съ нами сношенія, разсудили мы за благо къ вамъ чрезъ сіе отозваться и обязуемъ и просимъ вашу милость, дабы для того на наступившую уже валную раду и съездъ чинов речи посполитой коронныхъ и великого княжства Литовского, при правахъ и волностяхъ своихъ хвалебно и нерозделно стоящихъ, такожде къ единожелаемому совету и согласію ради удержанія волной эелкци, для общей своей ползы, сюда поспешить безъ отлагательства изводили, чтобъ медленіе не могло причтено быти въ недоброжелательство, где не токмо всякую безопасность и волность въ публичныхъ и

⁴⁹ Kőrösczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: i. m. 290. o.

приватныхъ делехъ иметь изволить, но и партикулярное благоволеніе по милости исклонности нашей себе самому и всей речи посполитой явственню узрите. О чемъ предъявя, превыбаемъ къ вамъ милостию нашею склонны.

Данъ въ Якубовичахъ, маія 20-го дня 1707.

Петръ

1761. sz. Levél a lengyel szenátoroknak meghívással a lublini országgyűlésre.

Uraim!

Nem kételkedünk abban, hogy mint nagytekingintélyű szenátoroknak, Kegyelemeteknek különleges óhaja és igaz kötelessége a svédek királya által megsértett és a szabad királyválasztásban megakadályozott hazájuknak — más urakkal együtt cselekedve és őket segítve, velük szövetségben és egyességben — azt kívánni, amit mi is határozotunk kérésükre válaszolva a jelen idő kényszerűsége miatt, a közös érdekek-től vezérelve és a velünk való legjobb kapcsolat érdekében a maguk javára. Ezért kérjük és kötelezzük Kegyelemeteket, hogy a lengyel korona és a tiván nagyfejedelemség rendjeinek — elidegeníthetetlen jogaik és szabadságuk alapján — most megnyíló, immár szabad országgyűlésre, melyen közös kíván-ságunkra és a gyűlekezettel egyetértésben szabad választást tartunk — mindannyiunk hasznára, méltóztatassanak haladéktalanul idesietni, hogy a késedelem ne legyen rosszakaratuk jele. E helyen nem-csak teljes háborítatlanságukról és szabadságukról kezeskedünk, hanem kimutatjuk különleges meg-becsülésünket Kegyelemetek és az egész rendi gyűlés iránt, amelyről szólva magukhoz tisztelettel for-dulunk.

Kelt Jakubovicsiban, 1707. május 20-án (31-én)

Péter

2.

2124. Записка относительно предложения Польской коронны коронномч великому гетманч Адаму-Николаю Сенявскому

Говорить гетману:

Хотя чрезъ труды ево у двора Францускова і чаемъ оного посредства, аднакожь еще весма на то опиратися неволнолитно, понеже еще нетъ ведомости, ршинель ли Шведь то посредства, в чемъ небезопасно есть, чтобъ Шведь, проманивая время, незаяно ократя надъ миромъ, не фъпаль. Того ради, ежели вышпереченой миръ не поличимъ, чтобъ заранее имели кондидата; к чему достойнова йова такъ не знаемъ, какъ ево персону, і для того ныне зело желаетъ ц. в., чтобъ онъ сие принель. І въсячески скланевать всякими обещаніи по примеру посланному королевичю Якову. Буде же станеть отговариватца, что то противно будетъ франциі, сказа-ть, что ежели Шведь, оставя имперію, поидеть сюды, то уже никакова в томъ Франциі интересу отъ Шведа нетъ.

2124. sz. Levél a lengyel korona felajánlásával kapcsolatban Adam Mikołaj Sieniawski koronai nagyhetmannak. (1707)

Üzenjük a hetmannak:

Bár [Sieniawskinak] a francia udvarban kifejtett tevékenységére és közbenjárására nem alapozhatunk — mivelhogy nincs még tudásunk arról, hogy a svédek elfogadták volna az ő közbenjárását — lehetséges, hogy a svédek szándékosan húzzák az időt, hogy azután váratlanul támadhassanak. Eppen ezért, ha nem kapnánk meg a szóban forgó békét, szükséges, hogy idejében legyen jelöltünk. Mivel az ő [Sieniawski] személyénél erre megfelelőbbet és érdemesebbet nem tudunk, a cári Fenség meghozta a

határozatot [Sieniawski jelöléséről], és bármi úton, bármi ígérettel őt oldalunkra fogjuk állítani, ahogyan ezt [Sobieski] Jakab herceg esetében tettük. Ha ellenkezni próbálna arra hivatkozva, hogy ez Franciaország érdekeivel ütközni fog, azt kell mondani neki, hogy ha a svéd birodalmát odahagyva idején, akkor Franciaországnak a svédekkel kapcsolatban már semmiféle érdeke nem lesz.

3.

По поводу поругения, возложеннаго на майора Дюпре, маркизь Дезалёръ пишетъ Петру Великому следующее

Государь. Невозможно мне изъяснить вашему царскому величеству радость, которую я восприялъ, внегда господинъ Дупрей мне объявилъ причину его комиссії и внегда знать даль, что онъ приехалъ нарочно отъ вашего царского величества, чтобъ мне объявить, что ваше царское величество желаетъ, дабы я уведомиль короля, моего государя, о резолюции, которую ваше величество восприялъ предложить его величеству христіаннейшему посредствіе о мире, которой ваше царское величество восхотель чинить съ королемъ Шведскимъ, такожъ что ваше царское величество обещаетъ свои сильныя войска его величеству христіаннейшему, ради употребленія по разсужденію еги, и что король, мой государь, надеяться можетъ, что ваше царское величество крепко помогать будетъ намереніемъ, которыя его величество христіаннейшей возможетъ иметь в Польше. Не лишился я, государь какъ, скоро позналъ намыреніи вашего царского величества, послать во Францію со всякимъ поспешеніемъ возможнымъ, дабы уведомиль короля, моего государя, о диспозиціяхъ (или определеніяхъ), въ которыхъ ваше царское величество обретается. Надюсь, государь что вскоре въ состоянни буду уведомить ваше царское величество о ответъ, которой к мне король, мой государь, пришлетъ на вышереченные предложениа. За шастливйшого государя и салвейшого всехъ человекъ почтуть, ежели бъ я могъ служить инструментомъ соорити и установить кореспонденцію верную и непрестанную между двухъ наисилнейшихъ монарховъ сего света и ежели бъ фортуна моя къ сему шастію призвести могла. Но чемъ боле желать не остается, токмо что означать вашему царскому величеству, что имею честь быть со всемъ почтеніемъ и глубочайшимъ респектомъ, какъ иметь возможно, государь, вашего царского величества низжайшій и послышнейшій слуга марки Дезалеаръ, генераль-поручикъ войскъ его величества христіаннейшаго. В Клаусенбургъ, 28-го апреля 1707-го

(Московскій главный архивъ мин. иностр. дель, Французскія дела 1707 года No. 1. Тамъ же и Французскій подлинникъ пильма.)

E levél megjegyzés a 1633. sz. levélhez, melyet I. Péter cár küldött Repnyin tábornokhoz 1707. március 20-án. Az 1633. sz. levél nem kapcsolódik szervesen a dolgozat témájához, annál érdekesebb viszont az a megjegyzés, amelyet Des Alleurs márki írt Nagy Péter cárnak Du Pret francia őrnagy megbízásával kapcsolatban:

Kegyelmes Uram!

Ki sem tudom fejezni cári felségednek azt az örömet, amellyel Du Pret urat fogadtam, amikor ő előadta jövetelének célját és tudomásomra hozta, cári felséged megbízásából jött közölni velem azt, hogy cári felséged azt kívánja, uralkodom, a [francia] király tudtára adjam felséged határozatát, miszerint cári felséged felajánlja a legkeresztényebb királynak, hogy közvetítsen a béke ügyében, amelyet cári felséged a svédek királyával akar megkötni, továbbá felséged odaigéri erős hadait a legkeresztényebb királynak, hogy ő belátása szerint cselekedjék azokkal. Uralkodom, a [francia] király számíthat arra, hogy cári felséged hajlandó erős segítséget nyújtani, amelyet ő keresztényi nagysága felhasználhat Lengyelországban. Most pedig, kegyelmes uram, hogy tudomást szereztem cári felséged szándékairól, küldjön vissza minél előbb Franciaországba, hogy a lehető leggyorsabban beszámolhassak cári felséged jelenlegi helyzetéről és körülményeiről. Remélem, kegyelmes uram, hogy hamarosan meghozhatom cári felségednek királyom választát, amelyet a fentebb említett ajánlatra ad. Nagy dicsőségnek és nagy szerencsének tartanám, kegyelmes uram, ha a világ két leghatalmasabb uralkodója közötti állandó és megbízható levelezés megvalósulásának eszköze lehetnék, amennyiben a Gondviselés is úgy akarja. Más nem is marad, minthogy kifejezzem a lehető legnagyobb tiszteletemet és megbecsülésemet cári felséged iránt.

Legengedelmesebb és legalázatosabb szolgája,

*Des Alleurs márki,
a legkeresztényebb király altábornagya*

Klausenburg, 1707. április 28. (május 9.)